

A REGÉNYÍRÓ SZABADSÁGA

Mario Vargas Llosa gondolatai a modern regényről

V A R G A I S T V Á N

Ahhoz, hogy megfelelően tudjuk értelmezni Mario Vargas Llosa neves perui író *Levelek egy ifjú regényíróhoz* című, most magyarul is olvasható könyvét, vissza kell kanyarodni 1959-be. Az akkor Európában tartózkodó huszonnégy éves fiatalember egy napon megvette Flaubert *Bovarynéj*át. És amikor este elkezdte olvasni, nem tudta abbahagyni. Valósággal habzsolta, de hajnalra nem sikerült neki kiolvasnia. A regény óriási hatással volt rá, irodalmi „ősmélnnyé” vált számára, amelytől a későbbiek folyamán sohasem tudott, jobban mondva: nem is igyekezett megszabadulni, sőt gyakran visszatért hozzá. Hiszen épp ezt bizonyítják a *Levelek* . . . , mert benne is jó néhány alkalommal hivatkozik Flaubert írásművészetére és ezen belül a *Bovarynéra*. A téma annyira foglalkoztatta, hogy García Márqueztól írt, 1971-ben megjelent monográfiája után 1975-ben, azaz tizenhat évvel az a lázas ifjúkori éjjeli olvasás után, kiadja mintegy kétszáz oldalas esszéjét Flaubert-ről *Az örök orgia* címen. Az esszé három részre bontható, amelyek közül a *Levelek* . . . szempontjából nézve a harmadik a legfontosabb. Ebben Vargas Llosa röviden leírta a modern regény fejlődését Flaubert-től kezdve. Mert számára Flaubert az első igazi modern író, műveiben felfedezhetők az őt követő korszak prózájának csírái. De fontosak az esszé azon szakaszai is, amelyekben Vargas Llosa Flaubert írói technikáját tárgyalja, és igyekszik feltárni, melyek is annak összetevői. Végső megállapítása az volt, hogy az irodalom, vagy pontosabban: az írás folyamata, művelése, a mai mindenben tervezett, szervezett és ellenőrzött világban a „szabadság utolsó bástyája”. Több mint húsz évvel a Flaubert-esszé után Vargas Llosa, miután jó néhány regényt megírt, visszatér annak egyik témájához: a modern regény jellemzőihez és részletesebben foglalkozik velük. Tanácsokat

ad egy ismeretlen, valószínűleg fiktív fiatal regényírónak, hogyan is lehet modern regényt írni.

Vargas Llosa összesen tizenkét levelet írt fiatal, talán jövődöbéli író tár-sának. Mindegyik levélnek megvan a maga témája, az köré csoportosítja a szerző a vele kapcsolatos gondolatait és tanácsait. Az első levélben arra a kérdésre igyekszik választ adni, hogy „hogyan lesz író az ember?” De mielőtt a kérdésre választ próbálna adni, figyelmezteti az írótanoncot az írásmesterség szépségeire és veszélyeire. Mert a jó írás és az elismertség, elsősorban az anyagi, sajnos két különböző dolog, és ritkán jár együtt. A regényírás ma már bizonyos szempontból nézve az árutermelésre emlékeztet, a „könyvkereskedelemben fura törvények uralkodnak”. De az „irodalmi elhivatottság a legszebb jutalom, több mint a munkásságért járó társadalmi elismerés”. Vargas Llosa szerint az embert igazi íróvá két dolog teszi: a születésével magával hozott hajlam és a tudatos választás, vagy másképpen fogalmazva: a tehetség és a munka. „Az író úgy érzi legbelül, hogy az írás a legjobb dolog, ami történt és történhet vele, mert ő az írásban találja meg a lehető legjobb életformát, írásműve esetleges társadalmi, politikai vagy anyagi következményeire való tekintet nélkül.” Tehát az igazi író valamilyen belső kinyilatkozási hajlam, vagy egye-nesen kényszer hatása alatt alkot. Vargas Llosa szerint a regényírás tulajdon-képpen lázadásból fakad: az író elégedetlen a való világgal, és egy általa kitalálttal akarja helyettesíteni. Értelmezésében a regény költött történet, hazugság, de valójában mély igazságot takar: a regény egy nem megvalósított élet, azaz a „regény nem a történelem képe, hanem visszája (az, ami nem történt meg)”. A perui író szerint a regénybeli valóság sokkal gazdagabb, mint a való világ. Ugyanakkor a regény lázíthat is a való világ ellen, és épp ezért a mindenkori hatalom számára nemhogy gyanús, hanem egyenesen veszélyes. Mert a regény a szabadság egyik formája. Őva inti az ifjú címzettet attól, hogy felelőtlenül vállalja az írótságot, mert ez a választott életút maga a szolgaság, sőt egyenesen rabszolgaság. Teljes embert követelő mesterség ez, amely kitölti az író életét, annak életéből táplálkozik, akár a levél elején említett galand-féreg. „Az író azért él, hogy írjon”, ez Vargas Llosa leghitelesebb vallomása a regényíróról. Csak az lehet igazi író, aki teljesen átadja magát (idejét, erejét és igyekezetét) választott hivatásának.

De ugyanakkor azt is beismeri második levelében, hogy „még nem találtak ki az irodalomnál jobb szert a balsors ellen”. Ez a levél egyébként a regénybeli történetek kiagyalásáról szól. „Minden történet a kitalálójának tapasztalataiban gyökerezik, az élmény a kútfő, amelyből öntözik a regényeket”, szögezi le. A témát illetően pedig az író „önmagából táplálkozik”. „Nem a regényíró választja a témáit, hanem azok választják ki őt”, mondja ezzel kapcsolatban. Az íróval mindig valami történik, és erről ír. Ellentétben a témával, a formát

viszont az író szabadon választja ki. Csak arról írjon a jövőben az ifjú, aki írónak készül, ami ellenállhatatlanul fakad a bensőjéből, és ez hihetővé teszi a regénybeli valóságot. A harmadik levél témája a regény formája, bár szerinte mesterséges dolog a tartalom és a forma szétválasztása. „A hogyan-mesélés” dönti el, hogy milyen lesz a történet, hiszen ugyanazon történetet lehet érzelmesen, nevetségesen, tragikusan, ironikusan stb. megírni. A lényeg az, hogy a kész regény hihető legyen az olvasó számára, ehhez pedig feltétlenül szükséges a tartalom és a forma szétbonthatatlan egysége. A jó regényre talán az a legjellemzőbb, hogy a hazug regénybeli valóságot a valóságos valóság szintjére emeli. Minden nagy regény ezért csalás. Vagy ahogyan Vargas Llosa ezen levele befejező szakaszában leszögezi: „Ez a regény furcsa kettőssége: önállóságra törekszik, pedig tisztában van vele, hogy óhatatlanul a valóság rabszolgája.”

A negyedik levél folytatja a megkezdett gondolatsort. A stílusról szól, amely a regényforma lényeges, bár nem egyedüli alkotórésze. „A stílus az élet (az igazság) illúzióját leheli belé a történetbe, amelyet elmond”, mondja ki az író magvasan összefoglalva. Szerinte a regény írásmódjának sikeressége két tulajdonságától függ: belső egységétől és indokoltságától. Az ifjú regényírónak épp ezért azt ajánlja, hogy keresse és találja meg a saját stílusát. Ne utánozza az olvasott remekműveket, azoknak stílusát; mert épp az egyéni stílus teszi elhihetővé a közlendőt. Ezen levele végén Vargas Llosa hangsúlyozza, hogy az „írásmód csak egyik része az irodalmi formának, a másik a technika”. S valójában a következő levelek, ellentétben az eddig ismertetekkel, amelyek általános elveket vizsgálnak, már a „művészi aprómunkát” tárgyalják. Ezek a levelek talán a legizgalmasabbak és a legtanulságosabbak.

Tudniillik a következő levelek témái az elbeszélő, a térbeli nézőpont, az idő és a valóság szint kérdésköre. Vargas Llosa szerint az elbeszélő a regény legfontosabb szereplője azzal, hogy a szerző és az elbeszélő természetesen sohasem azonos, mert az elbeszélő egyszerűen kitalált személy. Három típusú elbeszélőt különböztet meg: szereplő-elbeszélő, mindentudó külső elbeszélő és „kétes” elbeszélő („belülről vagy kívülről” mesél). Az egész térbeli vagy helyzetbeli nézőpontot egy regényben az teszi igazán izgalmassá, ha azt a szerző váltogatja, mert a perui író szerint „majdnem lehetetlen, hogy csak egy elbeszélője legyen a regénynek”. A leveleket olvasva kiderül az is, hogy a valóságos és regénybeli idő között különbség van. A regényidő a lélektani időre épül, nem pedig az időrendire. Az idő problémáját a regényíró három módon oldhatja meg: 1. az elbeszélő és a történet ideje egybeesik (mesélés jelen időben), 2. az elbeszélő a múltból is mesélhet olyan dolgokról, amelyek a jelenben vagy a jövőben történnek, és 3. az elbeszélő a jelenbe vagy a jövőbe is helyezkedhet, hogy a múltban történt dolgokról meséljen. Az izgalmas itt is az, amikor egy mű keretein belül mind a három megoldás jelentkezik. Nem

kevésbé izgalmas, sőt: szinte perdöntő a „valóságos világ” szembeállítás a „képzeletbeli világgal”. A kettő tudniillik szorosan egymásba fonódik, számtalan változata van, és ez rengeteg lehetőséget nyújt regényírásakor. Ezt a témát tárgyalva Vargas Llosa egy rendkívül nagy igazságot mond ki, és ugyanakkor alapvető tanácsot ad: „Mindig az a fő az irodalomban, ami egyéni”, más szóval az érték egyik legfontosabb mutatója az eredetiség. A fentiekben említett regényelemek összhangja belső egységet szül, amely a „regény belső elhíhető erejét adja”. Eddigi tanácsait az író így foglalja össze: „A regénytechnika nagy diadala: ha eléri, hogy láthatatlan, ha olyan hatásosan szerkeszti meg a csupa szín, drámaiság, mívség, szépség, sugallat történetet, hogy már nincs olvasó, aki a technikának akár pusztá létét is észrevenné, mert lenyűgözi a művészet varázsa, és már nem is azt érzi, hogy olvas, hanem azt, hogy átél egy regényt, amelynek, legalábbis egy időre és egy olvasó számára, sikerült pótolnia az életet.”

A maradék négy tanácsadó levélben Vargas Llosa kisebb technikai „fogásokat” tárgyal. Így például taglalja a váltás fontosságát („váltásnak nevezem bármely ismertetett nézőpont módosítását”). A váltás minőségi ugráshoz vezethet. Egyik levélben kitér arra az elbeszélői műfogásra, amit kínai doboznak nevez, amikor is sor kerül történetek illesztésére történetekbe. Vagy egy másik „fogás”, a kihagyásos elbeszélés példáját említi és elemzi. Ilyenkor az író tudatosan elhallgat egyes dolgokat. Ez felcsigázza az olvasó érdeklődését, neki kell kitalálnia azokat, azaz tevékenyen részt kell vennie a történet kidolgozásában. Vargas Llosa utal arra, hogy mindezek az írói fogások és eljárások régen jelen vannak, már a „klasszikus” elbeszélők is ismerték őket, a modernek csak tökéletesítésükre törekedtek. Bárhog is van, az írónak tudatában kell lennie, hogy nem mondhat el mindent, tudatosan korlátokat kell felállítania, mert a megírandó regény csak egy szelete a teljes történésnek. Az utolsó előtti levél a közlekedődények technikájával foglalkozik, ami az epizódok egybeolvasását jelenti. E levél végén az író, mintha kissé elfáradt volna az oktatásban, megjegyzi, hogy bizvást vannak még más eszközök és technikák is, „de én nem találtam többet”. Az utóirat gyanánt írt utolsó levél kitér a kritika szerepére. Szerinte nagyon értékes útikalauz lehet ahhoz, hogy „behatoljunk egy szerző világába és módszereibe, és olykor egy kritikai esszé maga is éppen olyan alkotói munka, mint egy nagy regény vagy nagy költemény”. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy egyik kritikus sem fedez fel mindent a regényben. A könyv zárómondatai mintegy összegezik szerzőjük mondanivalóját: „Mert a kritika mindig az ész és az értelem műve, az irodalmi alkotásban pedig, ezeken a tényezőkn kívül, néha döntő módon lép közbe az ösztön, az érzékenység, a sejtelem, sőt a véletlen, és ezek a kritikai vizsgálódás legapróbb szemű hálójából is mindig kibújnak. Ezért aztán senki sem taníthat meg senkit az

alkotásra; legfeljebb írni és olvasni. A többit önmaga tanítja meg magának az ember, botladozva, bukdácsolva, de szüntelenül talpra állva. – Kedves barátom! Azt próbálom mondogatni Önnek, hogy mindent felejtessen el, amit a leveleimben olvasott a regényformáról, és lásson neki: írjon regényt. – Sok szerencsét.”

A *Levelek egy ifjú regényíróhoz* természetesen nem tudományos munka, de ugyanakkor egyszerű tanácsadásnál jóval több. Hiszen jelen van egy meghatározott rendezési szándék, a témák feldolgozása folyamatosan összefüggő, mivel az egy-egy szívélyes hangú levél lezárása nem jelent semmilyen törést. Minden során érződik, hogy egy rendkívül tudatosan alkotó írja őket, aki egyaránt rendelkezik elméleti és gyakorlati ismeretekkel. A könyv tehát egyértelműen nem valamilyen regényelmélet, hanem inkább kézikönyv nemcsak „ifjú regényíróknak”, hanem a modern regény olvasói számára is. Talán azt is mondhatni, hogy a szerzőnek sikerült a kedélyes csevegés – mert ez a könyv alaphangja – keretein belül igen komoly dolgokról beszélni. Több helyen megcsillogtatja könnyed szellemességét, de ezt korántsem viszi túlzásba. Saját műveiről, önmagáról alig szól, egy alkalommal amikor egyik művére utal, ezt szerényen a következő mondattal vezeti be: „Ha megengedi, hogy egy törpét is idézzek Flaubert, az óriás mellett . . .” Ami pedig a belső formát illeti, eljárása a szemléltetésen alapul. Ez azt jelenti, hogy kimond egy szerinte helyénvaló megállapítást, utána következik annak bizonyítása egy vagy több modern regény segítségével. Ennek eredményeképpen a regényben rengeteg az idézett és elemzett példa. Mert a példákat részletesen taglalja, és úgy igyekszik bizonyítani megállapítását. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a könyv java részét épp ezek a példázatok teszik ki. A könyvet név- és címmutató zárja le. Ekkor derül ki, hogy a kortárs modern írók alig szerepelnek a könyvben. A fogalmak közül pedig a mágikus realizmust egyszer sem említi. Vargas Llosa számára, úgy tűnik, a modern irodalom csíráit, és nem kinövéseit tartalmazó regények jelentik az alapélményt.